

economic relations, the state of regional economic policy, size of the consumer market, crime rate, climate, level of education etc. The volume of region's foreign direct investments in recent years has been analyzed. During 2014-2015 years, a significant decrease of direct foreign investments in comparison with previous years has been found. The largest flow observed in areas such as industry and transport operations. Investment activity is concentrated around the main cities of the region. Main advantages and disadvantages of attracting foreign investments and the potential of the region have been determined. The aim of the article is analysis of investment activity in the Transcarpathian region. The following general scientific methods have been used: analysis, synthesis and comparison, statistics and calculation method. The research results are presented in charts and diagram. Further research should concern the need to improve the legislative framework for attracting and effective use of foreign investment, create specific steps to build a positive international image of the Transcarpathian region as well.

Keywords: investment, foreign direct investment, region, development, investment attractiveness, investment climate.

Одержано 11.03.2016 р.

УДК 332

Ліба Наталія Степанівна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕВОЛЮЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

У багатьох країнах світу регіональна політика перетворилася на один із найважливіших чинників економічного і соціального розвитку. У країнах з розвинутою ринковою економікою регіональна політика формується під впливом різних теорій, в яких намагалися обґрунтувати частку втручання держави в економічні процеси, що відбуваються в країні, взаємовідносини між державою й регіоном (громадою), а також питання ефективного використання продуктивних сил. У статті систематизовано та проаналізовано теорії та парадигми регіонального розвитку. Дослідження спрямовано на узагальнення та систематизацію існуючих теоретичних підходів до економічного регіонального розвитку з метою визначення можливості їх використання у процесі оптимізації регіональної політики в Україні. При проведенні дослідження використані такі методи, як аналіз та синтез, теоретичного узагальнення. Зроблено акцент на найбільш впливових напрямках в теорії регіонального розвитку. Проведене дослідження засвідчило, що сучасна економічна наука містить низку альтернативних теорій та моделей розвитку регіонів (динамічних та просторового розвитку). Найбільш впливовими напрямами в теорії регіонального розвитку, які набули широкого визнання є: неокласичні теорії (побудовані на виробничій функції); теорії кумулятивного росту (синтез неокейнсіанських та інституціональних моделей); теорії регіонального зростання за рахунок конкурентних переваг регіону (пояснюють зростання, яке є результатом конкуренції); сучасні теорії (опираються на регіональні кластери, ланцюги доданої вартості, економетричні моделі просторових лагів, інноваційні чинники). Практична значущість одержаних результатів полягає у можливості їх використання у процесі визначення ролі та масштабів втручання держави в економічні процеси, які відбуваються в регіоні, а також взаємовідносини між державою і регіоном. Проведений аналіз сприятиме теоретичному обґрунтуванню формування та реалізації ефективної регіональної політики та зменшенню диспропорції між найбільш біднішими та найбагатшими регіонами, що є вкрай актуальним в умовах економічної кризи. Подальші дослідження будуть спрямовані на концептуалізацію об'єктної моделі сучасного регіонального розвитку.

Ключові слова: регіон, регіональний розвиток, теорії регіонального розвитку, регіональна політика.

ВСТУП

Постановка проблеми. Формування концепцій регіонального розвитку на науковій основі – це необхідна умова забезпечення стабільного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій.

Тенденції, проблеми і суперечності функціонування країн та окремих регіонів обумовили

виникнення низки теорій і концепцій регіонального розвитку. Незважаючи на те, що функції теорій регіонального розвитку видаються певною мірою обмеженими і невизначеними, в їх основі лежить логіка коливання важливості даних теорій. Кожна теорія відображає важливість чинників, які у певний проміжок часу та за певних умов є актуальними. Аналіз еволюції та ключових елементів існуючих

теорій і концепцій у контексті вітчизняних тенденцій дає змогу сформулювати концептуальні вимоги стосовно підходів, механізмів та інструментів забезпечення регіонального розвитку України на сучасному етапі [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади розвитку соціально-економічних систем представлені у працях Х. Зібберта, П. Кругмана, Д. Рікардо, Дж. Стігліца. Серед наукових праць, у яких висвітлюються теорії регіонального розвитку, необхідно виокремити дослідження М. І. Долішнього, В. Ю. Керецмана, В. Н. Лексина, А. Г. Мазура, В. Є. Реутова, А. Н. Швецова, О. І. Шаблія, В. І. Чужикова, М. Г. Чумаченка, О. Б. Ватченко, І. Дегтярьова, Г. В. Возняк та інших.

Мета статті (постановка завдання). Дослідження спрямовано на узагальнення та систематизацію існуючих теоретичних підходів до економічного регіонального розвитку з метою визначення можливості їх використання у процесі оптимізації регіональної політики в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У західній економічній науці розроблялися не тільки динамічні, але й просторові або регіональні теорії економічного розвитку. Всі вони спиралися на основні положення класичних, неокейнсіанських, інституціональних теорій і моделей економічного росту, міжгалузевої моделі, а з просторових – теорії розміщення виробництва, центральних місць, дифузії нововведень, просторової організації господарської діяльності, моделі «нової економічної географії», концепції нових форм територіальної організації виробництва.

Теорія регіонального розвитку, як основа всіх наступних теорій і концепцій щодо розвитку територій, почала формуватись у другій половині ХХ ст. До того часу в більшості країн переважав галузевий підхід, який і визначав напрями державної регіональної політики. В основі цієї теорії лежать класичні, неокласичні та кейнсіанські підходи, які застосовували у світі для пошуку ефективних моделей регіонального розвитку починаючи з 50-х рр. «Їхні методологічні відмінності стосуються допоміжної і вимагаючої стратегій, де допомагаючий підхід регіонального розвитку може призвести до зашкоджуючих моделей, в той час як вимагаючий може призвести до моделей, оснований на економічних «імпульсах» [2, с. 15].

Серед теорій регіонального розвитку можна виділити п'ять напрямів [3, с. 32]:

- неокласичні теорії, які засновані на виробничій функції;
- теорії кумулятивного росту, які є синтезом неокейнсіанських, інституціональних і економіко-географічних моделей;
- нові теорії регіонального росту, що базуються на зростаючій віддачі від масштабу й недосконалої конкуренції;
- нові форми територіальної організації виробництва, що спираються на промислові й

регіональні кластери, ланцюжок додавання вартості, економіку навчання, національну й регіональну системи інновацій;

– інші теорії, що пояснюють окремі питання регіонального росту.

Систематизація наукового доробку з проблематики регіонального розвитку дозволила виокремити наступні теорії та течії (рис. 1).

Найбільш відомі представники неокласичного напрямку регіонального розвитку – Дж. Бортс, Х. Зібберт, Р. Солоу, Т. Сван, Г. Менк'ю, Д. Ромер, А. Уейл, Р. Барро, Х. Сала, Мартін, Р. Холлу і Ч. Джонс. В основу висунутих ними теорій покладені основні правила виробничої функції зі спадаючою або постійною віддачею масштабу, конвергенції регіонів, міжрегіональної торгівлі й міжрегіональної мобільності факторів виробництва, переміщень і відстаней, збалансованого або рівноважного росту й умови вільної конкуренції. Спираючись на ці правила, до складу чинників регіонального розвитку вони включили традиційні виробничі факторні й транспортні витрати, а також соціальні, політичні й географічні чинники. При цьому вони вважали, що згодом повинно відбуватися згладжування розбіжностей темпів росту регіонів шляхом досягнення капіталоозброєності рівноважного стану й мобільності факторів виробництва [3, с. 9].

Отже, неокласики в теорію розвитку регіонів привнесли: ефект масштабу виробництва, запропонували правила конвергенції регіонів, міжрегіональної торгівлі, міжрегіональної мобільності факторів виробництва, збалансованого (стійкого) росту, умови вільної конкуренції.

Філософія неокласичних теорій регіонального розвитку базується на ідеї зменшення міжрегіональних асиметрій розвитку шляхом застосування механізму «стихійного ринку», згідно якого фактори виробництва перебігають ці регіони, де за них платять більшу ціну. До ключових чинників регіонального розвитку вони відносили транспортні витрати, соціальні, політичні, географічні чинники. Зменшення асиметрій у розвитку регіонів пояснювали наростаючою мобільністю факторів виробництва (теорія регіонального зростання Дж. Бортса і Дж. Стейна) [5, с. 671].

У другій половині ХХ ст. представники неокласичного та неокейнсіанського напрямів висунули теорії економічного росту. Представники неокласичної школи Р. Солоу, Дж. Мід, А. Льюїс обґрунтували, що збільшення економічного росту відбувається при підвищенні продуктивності праці, яка залежить від техніки, технології та організації виробництва. Дж. Бортс досліджував зближення рівня розвитку регіонів залежно від мобільності чинників економічного росту («земля», «капітал», «праця»), при цьому враховував технологічний рівень виробництва. Р. Холл і Ч. Джонс поширили дослідження Дж. Бортса. Вони вважали, що крім традиційних факторів, на економічний ріст або занепад здійснюють вплив фактори інфраструктури (соціальні, інституціональні, політичні), а також географічні [4, с. 28].

Добробут людини залежить від її забезпеченості життєвими благами, засобами існування, які можна отримати від ефективного розміщення та використання

ресурсів. У XIX ст. завдяки дослідженням Й. Тюнена, В. Лаунхардта, А. Вебера, В. Крісталлера, А. Льоша, Т. Хагерстранда, Ф. Перру та інших почала формуватися теорія розміщення продуктивних сил. Теорію розміщення продуктивних сил у сільському господарстві запропонував Й. Тюнен у своїй праці «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економіки». Дослідження про вплив хлібних цін, багатства ґрунту і накладних

витрат на землеробство». Він досліджував три основні чинники, що впливають на розміщення виробництва (ціни на сільськогосподарську продукцію, транспортні витрати, земельна рента), та їх взаємозв'язки. У результаті були визначені зони спеціалізації виробництва, які названо класичними кільцями Тюнена. За його теорією, вирішальним чинником розміщення виробництва стали транспортні витрати.

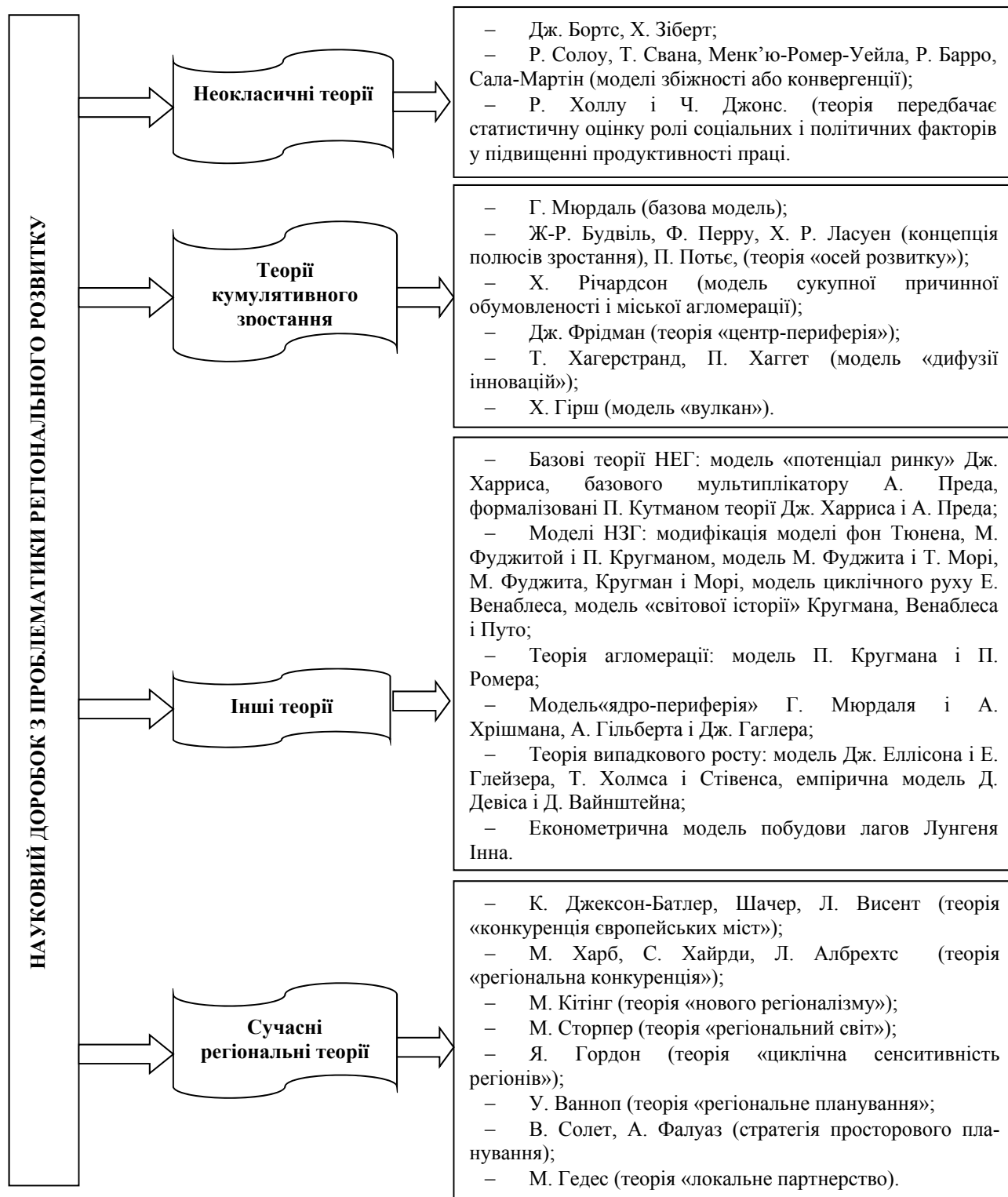

Рис. 1. Основні теорії регіонального розвитку

Складено за джерелами [3, 4, 5]

Розвиток промисловості підштовхнув представника німецької школи регіоналістики А. Вебера на дослідження щодо розміщення промислового виробництва. Він увів у науковий обіг нове поняття «штандорт». Це слово виникло від німецького «standort», що у перекладі означає «місцезнаходження», «розміщення». За його теорією, розміщення промисловості визначається трьома «орієнтаціями»: транспортною – витрати на транспорт мінімальні, робітничою – дешева робоча сила, агломераційною – скорочення витрат виробничої інфраструктури.

У 40-х роках ХХ ст. німецький вчений А. Льош розвинув дослідження А. Вебера. У своїй праці «Економіка розміщення» він розглядав вплив транспортних витрат на масштаб виробництва. Висвітлив теоретичні проблеми розміщення господарства як у країні загалом, так і в економічних районах та запропонував теорію просторової економічної рівноваги. За нею головним чинником розміщення підприємств є ринки збуту готової продукції. Правильним, на його погляд, є таке розміщення, що забезпечує максимальний прибуток.

У цей же час отримали розвиток кумулятивні теорії економічного розвитку – теорії «полосів зростання» у працях Ф. Перру (започаткував цю теорію), Ж. Будвіля (обгрунтував, що полюси зростання можна розглядати не тільки як сукупність підприємств лідируючих галузей, але й як конкретні території (населені пункти), що мають інноваційну спрямованість), Х. Р. Лаусена (деталізував уявлення про полюси економічного зростання), П. Потье (визначив осі розвитку території, при цьому обгрунтував, що території, які розташовані між полюсами зростання і забезпечують транспортний зв'язок, отримують додаткові імпульси зростання через збільшення вантажопотоків, розповсюдження інновацій, розвиток інфраструктури). Теорія «полосів зростання» вже значною мірою враховувала ринкові механізми самоорганізації, і найважливіше завдання економічної політики держави полягає в створенні таких «полосів зростання» і свідомому управлінні щодо поширення їх ефекту.

Досліджуючи еволюцію відносин «центр-периферія», спочатку Дж. Фрідман, а потім й інші науковці виділили на національному рівні чотири стадії регіонального розвитку: система локальних ядер; єдиний сильний національний центр; сильний центр і сильні субцентри; утворення функціонально взаємопов'язаних міст. Попри те, що дана чотиристадійна модель зорієнтована на національний масштаб, закономірності поляризації території простежуються і на нижчих рівнях, зокрема на рівні адміністративної області.

У 50-60-х роках ХХ ст. шведський вчений Т. Хегерstrand доопрацював теорію розміщення. Він, не відкидаючи спадщини «класиків розміщення промислового і сільськогосподарського виробництва» та їхніх послідовників, зробив акценти на розміщення інновацій, телекомунікаційних і комп'ютерних систем, розвиток промислово-технологічних комплексів, що реструктуризуються і конвертуються, та висунув теорію дифузії нововведень (інновацій). Дифузія, тобто

розповсюдження, розсіювання по території різних економічних інновацій (нових видів продукції, технологій, організаційного досвіду і т. п.) може бути таких типів: дифузія розширення, дифузія переміщення. На початку ХХІ ст. формується нова теорія регіонального саморозвитку, де враховуються інтереси регіонів і покладається відповідальність за розвиток регіонів на місцеву владу. Спрямованість політики розвитку на захист концептуалізованих прав людини означає, що основними показниками територіального розвитку мають стати параметри фізичного й духовного здоров'я, освіти та можливості самореалізації людини [4, с. 29].

На сьогодні сформувались такі основні концепції щодо стимулювання конкурентоспроможності регіону:

- концепція кластерного розвитку;
- концепція регіональних конкурентних переваг;
- концепція регіональних інноваційних мереж.

Основоположником концепції кластерного розвитку є лауреат Нобелівської премії М. Портер. На сьогодні майже жодна наукова праця, яка присвячена питанням конкурентоспроможності, не виходить у світ без посилань на результати його досліджень. Ця концепція базується на більш широкому, динамічнішому баченні процесу конкуренції між фірмами і регіонами на основі зростання продуктивності. У той час, коли промислова політика має тенденцію до порушення конкуренції на користь окремого регіону, теорія кластерів фокусує свою увагу на усуненні обмежень щодо виробництва і зростання продуктивності. Однак, як зазначає О. Осадча, розглядаючи позитивний досвід застосування кластерного підходу, не можна забувати, що у світовій практиці існує багато кластерів, які не досягли успіху і не мають конкурентних переваг.

Основи концепції конкурентних переваг також закладаються М. Портером. Ця концепція базується на дослідженнях А. Сміта та Д. Рікардо, їх теорії абсолютних і порівняльних переваг, проте акцент зміщується з господарюючих суб'єктів на території як суб'єкти конкурентних відносин.

Наступним кроком у формуванні теорії регіонального розвитку є виявлення важливості соціального фактора, зокрема соціального капіталу, без якого регіональні інноваційні мережі не можуть бути ефективними. Сьогодні це питання більше розробляється зарубіжними дослідниками. Ними доводиться, що довіра, створена на соціальному капіталі, може стати фактором ділової стабілізації та основою для інноваційного розвитку територій. Необхідно зазначити, що соціальний капітал лише на початку ХХІ ст. розглядається як чинник територіального розвитку. Сьогодні закладаються підвалини теорії соціального капіталу території як нової теорії регіонального розвитку. Її застосування на практиці потребує тривалого часу, обумовлює стратегічні заходи і розуміння важливості питання інтеграції та відповідних власних вихідних позицій. У зарубіжних країнах цьому питанню вже приділяється значна увага, Україна ж поки що орієнтована на швидкі результати, а її політика мало спрямовується на

налагодження різноманітних мереж співпраці [1].

Отже, проведене дослідження еволюції наукової думки щодо регіонального розвитку дає змогу виділити основні теорії і концепції та охарактеризувати їх еволюційну обумовленість (рис. 2).

Якщо спочатку теорія стимулювання регіонального розвитку більше враховувала економічні чинники, то на початку XXI ст. конкурентоспроможність території розглядається в соціальному, екологічному та знанневому контексті.

Найбільше теорій і концепцій щодо розвитку регіонів з'явилося у 70-90 рр. минулого століття. Усі вони базуються на тому, що досягнення високих соціально-економічних показників значною мірою

залежить від якості управління, а не ресурсного потенціалу. Відрізняючись за фундаментальними підходами, теорії і концепції пропонують різні механізми впливу на стан територій з урахуванням розміщення економічних об'єктів, їх взаємодії із зовнішнім середовищем, взаємодії і партнерства на місцевому рівні, людського потенціалу та ін. Певною мірою кожна теорія відображає сутність процесів будь-якого регіону на якомусь етапі його розвитку.

Протягом останніх років у межах регіоналістики почали розроблятися теорії соціальних мереж і знаннєвої економіки як основи регіонального розвитку. Вектор наукових досліджень у цій сфері зміщується з макrorівня на мікрорівень.

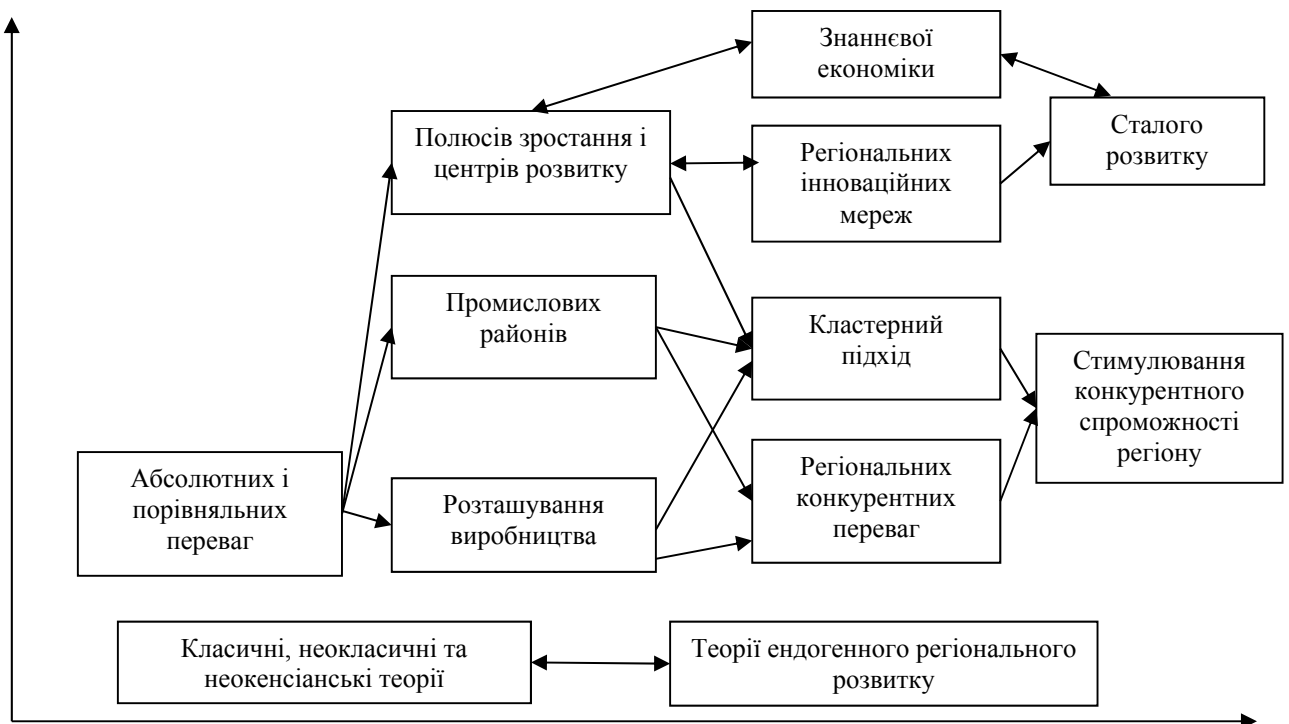

Рис. 2. Основні теорії і концепції регіонального розвитку, їх зв'язок та еволюція [1]

Хоча в науці не існує технологій пізнання територіального чинника, згідно з якими можна визначити доцільність застосування на практиці тієї чи іншої теорії або концепції, у зарубіжних країнах для досягнення соціально-економічних цілей урядами визначались домінуючі концепції, відповідно до яких формувалась державна та регіональна політика. Це свідчить про прикладний характер теорій. Їх урахування в діяльності регіональних і місцевих органів влади, місцевого самоврядування дає змогу розробити ефективні стратегії, оскільки сутність та еволюція наукової думки відображає і закономірності розвитку, які необхідно враховувати при прийнятті управлінських рішень, що й обумовлює тематику

подальших наукових пошуків [1].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз вищезазначених теорій регіонального розвитку сприятиме теоретичному обґрунтуванню формування та реалізації ефективної регіональної політики та зменшенню диспропорцій між найбільш бідними та найбагатшими регіонами, що є вкрай актуальним в умовах економічної кризи.

Подальші дослідження будуть спрямовані на концептуалізацію об'єктної моделі сучасного регіонального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтярьова І. Теорії регіонального розвитку та їх еволюція як основа сучасного регіонального управління / І. Дегтярьова // Електронний ресурс: Режим доступу <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-20.pdf>.
2. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка / Київ. центр Ін-ту

Схід-Захід. – К. : Логос, 2000. – 171 с.

3. Пельтек Л. В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми: [монографія] / Л. В. Пельтек. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.

4. Ватченко О. Б. Теоретичне обґрунтування регіональної політики / О. Б. Ватченко // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 27-34.

5. Возняк Г. В. Сучасні теорії та парадигми регіонального розвитку: практичний вимір для України / Г. В. Возняк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – С. 671-677.

6. Голиков А. П. Сучасний стан і перспективи регіональної політики в Україні / А. П. Голиков, Ю. Г. Прав // Формування механізму регіонального управління в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 29 листоп. 2001 р.). – Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ «Магістр», 2002. – С. 22-24.

Льба Наталья Степановна

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕОРИЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕВОЛЮЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

Во многих странах мира региональная политика превратилась в один из важнейших факторов экономического и социального развития. В странах с развитой рыночной экономикой региональная политика формируется под влиянием различных теорий, в которых пытались обосновать долю вмешательства государства в экономические процессы, происходящие в стране, взаимоотношения между государством и регионом (обществом), а также вопросы эффективного использования производительных сил. В статье систематизированы и проанализированы теории и парадигмы регионального развития. Исследование направлено на обобщение и систематизацию существующих теоретических подходов к экономическому региональному развитию с целью определения возможности их использования в процессе оптимизации региональной политики в Украине. При проведении исследования использованы такие методы, как анализ и синтез, теоретического обобщения. Сделан акцент на наиболее влиятельных направлениях в теории регионального развития. Проведенное исследование показало, что современная экономическая наука содержит ряд альтернативных теорий и моделей развития регионов (динамических и пространственного развития). Наиболее влиятельными направлениями в теории регионального развития, которые получили широкое признание являются: неоклассические теории (построенные на производственной функции); теории кумулятивного роста (синтез неокейнсианских и институциональных моделей); теории регионального роста за счет конкурентных преимуществ региона (объясняют рост, является результатом конкуренции) современные теории (опираются на региональные кластеры, цепи добавленной стоимости, эконометрические модели пространственных лагов, инновационные факторы). Практическая значимость исследования заключается в возможности их использования в процессе определения роли и масштабов вмешательства государства в экономические процессы, происходящие в регионе, а также взаимоотношения между государством и регионом. Проведенный анализ будет способствовать теоретическому обоснованию формирования и реализации эффективной региональной политики и уменьшению диспропорций меж бедными и богатыми регионами, является крайне актуальным в условиях экономического кризиса. Дальнейшие исследования будут направлены на концептуализацию объектной модели современного регионального развития.

Ключевые слова: регион, региональное развитие, теории регионального развития, региональная политика.

Liba Nataliya S.

SYSTEMATIZATION OF THE THEORIES OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE EVOLUTIONARY ORDER

In many countries, regional policy has become one of the most important factors of economic and social development. In countries with developed market economies regional policy is shaped by various theories, which tried to justify the share of state intervention in economic processes in the country, the relationship between the state and region, as well as the efficient use of productive forces. The theories and paradigms of regional development have been analyzed in the article. The research has been aimed to generalize and systematize the existing theoretical approaches to regional economic development, to determine the feasibility of their use in the optimization of Ukraine regional policy. The methods such as analysis and synthesis of theoretical generalization have been used during the study. The focus was made on the most influential theories in areas of regional development. The results of the study showed that modern economics provides a number of alternative theories and models of regional development (dynamic and spatial development). The most influential theories in areas of regional development, which gained wide acceptance, are: neoclassical theory (built on the production function); cumulative growth theory (neo-Keynesian synthesis and institutional models); theory of regional growth through competitive advantages of the region (explaining the growth that is the result of competition); Modern theory (leaning on regional clusters, chains of added value, spatial lag econometric models, innovative factors). The practical significance of the results consists in the possibility of their use in defining the role and scope of government interference in economic processes taking place in the region as well as the relationship between the state and region. The analysis will facilitate theoretical substantiation of formation and implementation of an effective regional policy and reduce disparities between the poorest and richest regions, which are extremely important during the economic crisis. Further studies will be used to conceptualize the object model of modern regional development.

Keywords: region, regional development, regional development theory, regional policy.

Одержано 15.09.2016 р.